

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים, לא התירו חכמים שיכתבו בכל לשון [בנוסף ללשון הקודש], אלא דווקא בלשון יוונית [וטעמא מפרש בגמרא].

נמרא:

מדלא קתני חילוק ביניהם, אלא לענין כתיבה בכל לשון, משמע, הא לענין שצריך לתופרן דווקא בגדין [הלכה למשה מסיני היא בתפילין ומזוזות²⁸⁷], ולענין לטמא את הידים, שגזרו חכמים על ספרי הקדש שמטמאין את הידים [כמבואר לעיל, דף ד' ע"א] — זה וזה שוין [ובמסכת מכות נחלקו אי ספר תורה שתפרו בפשתן כשר, ומתניתין אשמועינן כמאן דפסל, רש"י].

שוניו במשנתו: וספרים נכתבין בכל לשון וכו'.

ורמינהו מברייתא דלקמן: מקרא הכתוב בתורה בלשון מקרא, דהיינו בלשון הקדש — שכתבו בלשון תרגום, וכן הכתוב במקרא בלשון תרגום, כגון "יגר שהדותא" [וכן ספרי דניאל ועזרא הכתובים בלשון ארמית] — שכתבו בלשון מקרא, וכן אם לא שינה את הלשון, אבל כתבו בכתב עברי, דהיינו כתב של בני עבר הנהר [ובמסכת סנהדרין הוא נקרא "כתב ליבונאה"] — אינו מטמא את הידים. עד שיכתבנו דווקא בכתב אשורית [שהוא הכתב שלנו], ועל הספר [קלף], ובריו. ולא בדברים אחרים הראויים לכתובה.

חזינן דאין הספרים נכתבין בכל לשון! ?

אמר רבא: לא קשיא. כאן — במתניתין דידן ט-א — מיירי שכתבו בגופן [כתב] שלנו, דהיינו אשורית, ולהכי, אף על פי שכתבו בלשון אחר — כשר.

העדה, דהיינו שהוא משובח ומפואר בכתבו, שהוא נאה.

א"נ — משום שעלה עמהן מאשור, שהוא הכתב שנשתנה ע"י המלאך בימי דניאל, ובו כתב עזרא את התורה. וכן הוא במס' סנהדרין [כ"ב ע"א].

ועיי' בריטב"א [בתחילת המסכת, ב' ע"ב], שכתב, דאין הכוונה שזה היה כתבם של בני אשור מעיקרא, ונטלוהו בני ישראל כשעלו משם, שזהו תימה גדול, שכתב זה, שיש בכל קרץ שבו תלי תלים של הלכות — כתבם של בני אשור! ?

אלא, שבאמת לשון וכתב זה כבר היה ידוע לאבות ובני קודם מתן תורה, אבל מתוך קדושת הכתב ההוא, לא היו כותבים בו דברי חול. וכשגלו לאשור, למדו בני אשור כתב זה

מבני ישראל, או שלמדו כתב זה קודם לכן מספרי הקודש — וחמדוהו להם, ובני ישראל הורגלו בו עמהם בגלותם, וכשעלו משם — נטלוהו עמהם.

ובראש יוסף כתב, שלשון הקודש נמסר לאשור, שיצא מעצת הפלגה. והכי איתא ברש"י על החומש [בראשית י"א]: "כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד, ומורדין במקום לבנות המגדל — יצא מתוכם".

287. כך כתב רש"י. ובגליון הש"ס הביא, שבשו"ת חוות יאיר [סי' קצ"ב אות י"ג] כתב דלשון רש"י צ"ע, דהא במזוזות לא שייך תפירה!

אבל בפתחי תשובה [יו"ד סי' רפ"ח סק"ד] הביא, דבתשובת רעק"א כתב, דמשמע מרש"י

ואילו **כאן** — בברייתא — מיירי שכתבו **בגופן שלהן**, דהיינו כתב שאינו אשורית, ולהכי אינו מטמא את הידיים.

אמר ליה אביי: במאי אוקימתא לההיא ברייתא, שנכתב הספר **בגופן שלהן** ולא בכתב אשורית?!

אי הכי, **מאי איריא** דדווקא **מקרא שכתבו תרגום**, ו**תרגום שכתבו מקרא** — אינו מטמא את הידיים, הא **אפילו במקרא שכתבו מקרא**, ו**תרגום שכתבו תרגום** — נמי אינו מטמא, **דהא קתני התם בסיפא דברייתא: עד שיכתבנו אשורית**, על הספר, ו**בדיו: וכיון דאוקימתה לברייתא בגופן שלהם**, בכל גווני לא יטמא את הידיים?!

וכיון דכן, אידחי תירוציה דרבא, ובין מתניתין ובין ברייתא — בכתב שלנו מיירי.

אלא, משום הכי **לא קשיא** ממתניתין אברייתא:

הא — מתניתין — **רבנן** היא, דסברי, דספרים נכתבים בכל לשון. **והא** — ברייתא — **רבן שמעון בן גמליאל** היא, דפליג ארבנן במתניתין, ואמר דאף בספרים לא התירו לכתוב בלשון אחר, אלא ביונית.

ומקשינן: **אי הכי**, דברייתא **רבן שמעון בן גמליאל** היא, **הא איכא** גם לשון יונית, דמודה הוא דהתירו חכמים לכתוב בה, ואילו בברייתא קתני: **"עד שיכתבנו אשורית"** דווקא, ואם כתב בלשון אחר — אין מטמא את הידיים, ולא חילק בין יונית לשאר לשונות? ²⁸⁸

וכיון שכן, אדחי נמי הך תירוצא. ולעולם איכא לאוקמי בין למתניתין ובין לברייתא — כרבנן.

אלא, **לא קשיא**. **כאן** — במתניתין — **בשאר ספרים מיירי**, ואילו **כאן** — בברייתא — מיירי דווקא **בתפלין ומזוזות**. ובהם, הא קתני מתניתין, דאין נכתבין — אלא בלשון אשורית.

ותפלין ומזוזות, **מאי טעמא** אין נכתבין אלא בלשון אשורית?

משום דכתיב בהו: "והיו הדברים האלה". ודרשינן: **"והיו"** — **בהוייתן דווקא יהו**, כמו שנכתבו בתורה, ולא בלשון אחר!

ומקשינן: אי מיירי ברייתא רק בתפלין ומזוזות, **מאי "תרגום שכתבו מקרא"** דקתני בברייתא, היכא **איכא** בתפלין ומזוזות תרגום?

ואחר כך תפרן — כשרה.

288. כתב הריטב"א, דמדלא פרקינן דכי שרי רשב"ג יונית — היינו בלשון, וכי בעי תנא אשורית — היינו בכתב, שמעינן דלרשב"ג כתב יונית נמי כשר. וכל מאן דשרי לשון — שרי נמי כתב. וכיון שכן, האי דתניא לקמן [י"ח ע"ב]: **"גפטית לגפטים, עברית לעבריים"**, היינו בין

דידן, דאם תפר שתי חתיכות עור ואח"כ כתב עליהן מזוזה — כשרה. וכתב דכן משמע נמי מלשון הרמב"ם [הל' תו"מ וס"ת פ"ה הל"א], שכתב: **"כתבה בשני עורות — אעפ"י שתפרן, פטולה"**. משמע דאם היו תפורין קודם הכתיבה — כשרה.

ובריטב"א איתא, דאפילו אם נקרעה המזוזה יכול לתפרה בגדין. וכן אם כתבה בשני עורות,

משום דכתיב בה: "ככתבם וכלשונם"²⁹².

וביאררו הראשונים, דאין הכוונה שאין המגילה נקראת בשאר לשונות כלל, דהא תנן לקמן [י"ז ע"א]: "אבל קורין אותה ללועזות בלעז"!

אלא, דודאי שרו רבנן לקרוא לכל אדם בלשון שהוא מכיר, ואפילו כתובה המגילה באותו לשון²⁹³. אבל בלשון אשורית — יוצא אפילו אדם שאינו מכיר.

בשלמא בתורה, איכא "יגר שהדותא"²⁸⁹, דהוא תרגום. אלא הכא, בתפילין ומזוזות, מאי תרגום איכא?

וכיון שכן, אדחי נמי האי תירוץ. ולעולם איכא למימר, דאף ברייתא מיירי בספרים.

אלא, לא קשיא. כאן — כברייתא — במגילה מיירי, שנכתבת רק בלשון הקודש²⁹⁰, ואילו כאן — במתניתין — בספרים מיירי²⁹¹.

ומגילה מאי טעמא דאין נכתבת אלא בלשון אשורית?

מחשבת תיקון [וכ"כ בטו"א]. וכתב, דמ"מ יש פוסקים, שאם קרא הקורא את המילים שצריכות להכתב תרגום — בתרגום, אעפ"י שכתובים מקרא — יצא כדון השמיט.

291. מכאן מקשין על הגרי"ז, שכתב דיש חילוק בין כתיבת מגילה לשם קריאה בה, לבין כתיבתה כספר. דכל דיני לשון הקודש דווקא לענין קריאה בה נאמרו. דהכא משמע דאף להחשב ספר לענין טומאה, בעינן שיכתב דווקא בלשון הקודש!

292. כתב הטורי אבן דלא דק, דהלימוד הוא מקרא ד"ככתבם וכזמנם", דמיירי במצות עשית הפורים. עיי"ש. וכתב הרש"ש דגם רש"י בפירוש המגילה, כתב להך דרשה על פסוק זה. וע"ע באבני נזר [או"ח סי' תקי"ט] מה שכתב בענין זה.

293. וכתב הריטב"א, דילפינן לה מדכתיב: "אל עם ועם כלשונו". והרשב"א כתב דילפינן לה מדכתיב: "ככתבם וכלשונם", דמשמע שיהו קורין לכל עם ככתבו וכלשונו. והר"ן כתב לקמן, דילפינן לה מסברה, דיותר פרסומי ניסא איכא כשקורא בלשון שמבין.

ככתבם, ובין בלשונם. וכ"כ הבי"י [בסי' תר"צ], וכ"כ הכסף משנה [פ"ב ה"ד] בדעת הרמב"ם. אמנם דעת הרי"א²⁹⁰ [רפ"ב], דהא דהכשיר רשב"ג במגילה לשון יונית, היינו דווקא הלשון. אבל הכתב — בעינן דווקא אשורית. וטעמא, דבמגילה כתיב "ככתבם", משמע דבעינן דווקא כתב אשורית. וכן דעת הגר"א [בסי' תר"צ].

289. הקשו תוס', אמאי מפסל אם כתבו מקרא, לא יהא אלא כאילו חסר תיבות אלו לגמרי, הא אין חסרון פוסל בס"ת, אלא אם חסר יריעה שלמה? ותירצו דלא בא להשמיענו אלא דהוי טעות, וצריך להגיהו [והביאו דבקונטרס דחק דגרע טפי כשהוא כתוב תרגום].

והריטב"א כתב, דבאמת ס"ת נפסל רק אם יש בו ג' טעיות בדף, אלא דקאמר דהך שינוי תרגום — מצטרף לשאר טעויות לפסול. אמנם הרמב"ן [לקמן י"ז ע"א] ס"ל, דאפילו אם יש בס"ת טעות אחת — נפסל.

290. הקשה המאירי, הא אפילו אם השמיט מקצתה — כשרה, ואם כן, אמאי אם כתב את המקרא בלשון תרגום — לא יצא? ותירץ, דבהכי גרע טפי מאילו השמיט כלל מילים אלו, שהשינוי מוכיח שנעשה בכוונה דרך

בכל לשון, ורבותינו התירו יונית. ובאמת לא איירי בתפילין ומזוזות.

ותמהינן: מדקתני "ורבותינו התירו", מכלל דתנא קמא אסר? והא תנא קמא "ספרים נכתבים בכל לשון" קאמר?

אלא אימא הכי: ורבותינו לא התירו שיכתבו — אלא ביונית.

ועתה מסיק לתירוצו, דמוקמינן לברייתא כרבי יהודה:

ותניא, אמר רבי יהודה: אף כשהתירו רבותינו יונית, לא התירו — אלא בספר תורה, ומשום מעשה דתלמי המלך דלקמן²⁹⁵. אבל בשאר ספרים — לא התירו. ואם כן, ברייתא דלעיל דקתני דאין ספרים נכתבים בכל לשון — רבי יהודה היא.

ומהו אותו מעשה דתלמי המלך?

דתניא: מעשה בתלמי המלך [שהיה מלך מצרים], שכנס שבועים ושנים זקנים²⁹⁶ מישראל, והכניסן בשבועים ושנים בתיב, ולא ידעו איש על רעהו, ולא גילה לחם על מה כינסן.

ונכנס אצל כל אחד ואחד מהם בנפרד, ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם!

נתן הקרוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד

ולהכי קתני מתניא, דדווקא מגילה הכתובה אשורית — מטמאה את הידים, משום שהיא חשובה, שמוציאה כל אדם ידי חובתו. מה שאין כן בשאר ספרים — יוצאין ידי חובה בכל לשון, ואף על פי שאין מכירין את הלשון, ולהכי כולן מטמאין את הידים.

ומקשינן: מאי תרגום שכתבו מקרא איכא במגילה? היכן מצינו במגילה לשון תרגום?

אמר רב פפא: דכתיב: "ונשמע פתגם המלך". ד"פתגם" הוא לשון תרגום.

רב נחמן בר יצחק אמר: דכתיב: "וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן"²⁹⁴. ד"יקר" הוא תרגום של המילה "כבוד".

רב אשי אמר תירוץ אחר דלא תקשי מתניתין אברייתא, דבאמת איכא פלוגתא בהא:

כי תניא ההיא ברייתא — בשאר ספרים, ולא בספר תורה, ורבי יהודה היא.

דתניא: תפילין ומזוזות אין נכתבין אלא אשורית, ורבותינו [רבן שמעון בן גמליאל] התירו לכתוב גם יונית.

ותמהינן: ומי שרי למכתב תפילין ומזוזות ביונית? והכתיב בהו "והיו", ודרשינן לעיל: "בהוייתן יהו"?

אלא, על כרחך אימא הכי: ספרים נכתבים

וכתב, דצ"ל דס"ל לר"י, דמהתורה ספרים נכתבין בכל לשון, ורבנן הוא דאסרו. וגבי תורה השאירו הדין דמותר לכתוב יונית — משום שהוכרחו לכתוב לתלמי המלך.

²⁹⁶. כתב הרש"ש בסנהדרין (טז): דודאי היו אלו — אותם ע"ב זקנים אנשי סנהדרין הגדולה

²⁹⁴. מקשין, אמאי לא נקט קרא דלעיל מיניה: "בהראתו את יקר תפארת גדולתו"? ועיי' במהר"ץ חיות.

²⁹⁵. הקשה השפת אמת, לשם מה התירו לכתבה יונית, דאפילו אי כפה אותם תלמי, והיה מותר אז מפני פקוח נפש, מ"ט התירו לדורות?

ג. כתבו לו: "ויכל אלקים ביום הששי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי", ולא כתבו "ויכל ביום השביעי". שלא יאמר: אם כן, עשה ה' מלאכה בשבת! [ורבותינו דרשו: מה היה העולם חסר? מנוחה! באתה שבת — באתה מנוחה, וזהו גמרו וכליו של מעשה בראשית].

ד. כתבו לו: "זכר ונקבה בראו", ולא כתבו "בראם" — דמשמע ששני גופין ברא, אלא כתבו "בראו", דמשמע גוף אחד — ולו שני פרצופין³⁰¹.

ה. כתבו לו: "הבה ארדה ואבלה"³⁰² שם

עצה, והסכימו כולן לדעת אחת, ושינו כולם בספרם²⁹⁷ אותם י"ג שינויים — באותם מקומות. וכדלהלן:

א. כתבו לו כולם בספרם: "אלקים ברא בראשית" [הבריאה את השמים], ולא כתבו "בראשית ברא אלקים". שלא יאמר תלמי: "בראשית" — שם אלהות הוא, וברא הוא אלהות אחרת, ואם כן, שתי רשויות הן²⁹⁸.

ב. וכן כתבו לו: "אעשה אדם בצלם ובדמות"²⁹⁹, ולא כתבו "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". שלא יאמר: שתי רשויות הן, ונמלך הקדוש ברוך הוא ברשות אחרת. דהא כתיב "נעשה" לשון רבים³⁰⁰.

כדמותנו", שלא יאמר שיש להקב"ה ח"ו איזה צלם ודמות.

300. והוא לא יקבל דברי חז"ל במס' סנהדרין, דבכל מקום שפקרו המינים — תשובתן בצידין! דפקרו מדכתיב "נעשה אדם" דמשמע לשון רבים, ותשובתן בצידין: דכתיב להלן בקרא: "ויעש אלקים וגו'". והטעם דכתב בתחילה "נעשה אדם", פירש"י דהוא דרך ענוה, שגדול נמלך בקטן. [מהרש"א. עיי"ש].

301. כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, ד"בראם" משמע, שנבראו שני גופין. ואינך קראי — משמעם שנברא גוף אחד. להכי כתבו לו "בראו". והוא לא יקבל מדרש חז"ל, שאמרו דבתחילה עלה במחשבה לברוא שנים, ולבסוף נברא אחד. עיי"ש מה שכתב עוד.

302. בתוס' הרא"ש הביא, דהרשב"ם לא גרס "ואבלה", אלא: "ארדה ונבלה שם שפתם". משום ד"נבלה" — לשון נפעל הוא, דהיינו שתתבלבל שפתם. עיי"ש. ועיי' באבן עזרא על התורה [בראשית י"א ז'] שהאריך בזה.

שמהם יוצאת תורה. ומוכיח מכאן ומעור מקומות שחזן מאב"ד היה גם נשיא לסנהדרין, ולהכי הוה להו ע"ב זקנים. עיי"ש.

297. כתב הים של שלמה [בב"ק, ל"ח ע"א], שהותר להם לשנות על פי הוראת שעה.

298. והיערות דבש [ח"ב דרוש י"ב] ביאר, דהנה יש אפיקורסים הטוענים שהעולם קדמון. דאל"כ, אמאי לא ברא הקב"ה עולמו מקודם כפי הטוב האמיתי, לא יכלה טובו. וא"כ למה לא הקדים טובו מאז ומקדם? ובאמת אילו היה הזמן קודם לבריאה — היה מקום לשאלתם. אבל הנכון הוא, כי התחלת הבריאה — היא מציאות הזמן. וקודם לכן — לא היה זמן כלל, ולא שייך לברוא קודם. לפיכך כתבו לו "אלקים ברא בראשית", דהיינו, שאת התחלת הזמן, דהיינו "בראשית" — "ברא אלקים", והוא מהנבראים, וקודם לכן לא היה זמן כלל. ועיי' מש"כ באיי הים.

299. עיי' רש"ש שכתב דשינו ג"כ לכתוב בדוקא "בצלם ובדמות" ולא "בצלמנו

באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, ולא כתבו: "כי באפם הרגו איש". שלא יאמר: רצחנים היו אבותיכם [השבטים], שהרי יעקב אביהם מעיד עליהם שהרגו איש!³⁰⁶

לכך כתבו "הרגו שור", שלא היו חשובים אנשי שכם בעיני יעקב — אלא כשור, והקפיד על בניו רק על הריגת בהמות³⁰⁷.

ח. כתבו לו: "ויקה משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם", ד"נושא בני אדם" — משמע גמל. ולא כתבו "וירכיבם על החמור", שלא יאמר: וכי לא היה למשה רבכם סוס או גמל³⁰⁸ ?!

דהאי דכתיב אצל אברהם: "ויצחק" — הוא מלשון שמחה, כפי שתרגם אונקלוס: "וחדי". ואילו אצל שרה הוא מלשון לגלוג, כפי שתרגם: "וחייכת", ולכן הקפיד הקב"ה דווקא על שרה. מהרש"א.

306. הקשה המאסף, אמאי לא שינו גם את הכתוב [בראשית ל"ה כ"ב]: "וילך ראובן וישכב את בלהה וגו'", כדי שלא יאמרו: מנאפים היו אבותיכם ?!

ותירץ הילקוט גרשוני, שהרי המצרים שטופי זימה הם, והניאוף אינו חסרון אצלם, ולכן לא יקפידו על זה. אבל על רציחה — יקפידו. וזו כוונת רש"י, שכתב על תלמי [ד"ה תלמי]: "מלך מצרים היה", כי בזה תירץ את קושיית המאסף, דלהכי לא שינו את "וישכב את בלהה".

307. במהרש"א ביאר אמאי שינו בסיפא דקרא, וכתבו "וברצונם עקרו אבוס", ולא כתבו "וברצונם עקרו שור" כלשון הכתוב. עיי"ש שהאריך.

308. כתב בן יהודע: "שהרי משה נביא היה,

שפתם, ולא כתבו "הבה נרדה", שלא יאמר: שתי רשויות הן³⁰³.

ו. כתבו לו: "ותצחק שרה בקרוביה", ולא כתבו "ותצחק שרה בקרבה", שלא יאמר תלמי: הרי גם באברהם כתיב [בראשית יז, יז] "ויפול אברהם על פניו ויצחק וגו'", ולא הקפיד עליו הקדוש ברוך הוא, ועל שרה הקפיד !?

לכך כתבו שצחקה היא בין קרוביה³⁰⁴, בפרהסיא. ואילו אברהם צחק רק בליבו, ולכן לא הקפיד עליו הקדוש ברוך הוא³⁰⁵.

ז. כתבו לו בדברי יעקב לשמעון ולוי: "כי

303. והטעם דכתיב הכי בקרא — כדלעיל גבי "נעשה אדם".

304. כך פירש רש"י. ובא"י הים כתב, דלולי דבריו היה נראה לומר, ד"בקרוביה" אינו לשון קורבה, אלא לשון קרביים ובני מעיים. דאיתא במדרש נחומא [הובא ברש"י] שאמרה שרה: "אפשר הקרביים הללו טעונין ולד, השדים הללו הללו שצמקו מושכין חלב ?"

ובאו הזקנים לבאר ההבדל בין צחוק אברהם לצחוק של שרה. כי צחוק אברהם היה מהשתנות כוחותיו מתוגה לשמחה, אבל לא תמה על השתנות הטבעים, דהא באותן דורות הולידו גם ביותר ממאה שנה [ומה שאמר אברהם: "הלבן מאה שנה יולד ? ואם שרה הבת תשעים שנה תלד וגו'"], לא היה בדרך סתירה, אלא הגדיל את העניין המובטח לו].

אבל שרה צחקה על השתנות הטבעים, שאמרה: אפשר הקרביים הללו טעונין ולד ? ולכן הקפיד הקב"ה עליה, ואמר: היפלא מה' דבר ?!

305. והוא לא יאמין למדרש חכמים, שפירשו

לכן, שהרי אמר הקב"ה לאברהם: "כי גר יהיה זרעך",³⁰⁹ שכשנולד היה כבר אברהם גר בארץ פלשתים, ומאז ועד יציאת מצרים עולה החשבון לארבע מאות שנה [עייין ברש"י באריכות].

י. בפרשה שקודם מתן תורה כתיב: "וישלח את נערי [בכורות] בני ישראל, ויעלו עולות". וכתבו לו הם: "וישלח את זאטוטי בני ישראל". ולא כתבו לו: "וישלח את נערי בני ישראל", שמא יאמר: גרועים שבכם שלחתם לקבל פני שכינה³⁰⁹! אבל "זאטוטי" – לשון חשיבות הוא³¹⁰.

ט. וכתבו לו: "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה". דבקרא לא כתיב "ובשאר ארצות", וכתבו כך כדי שלא יאמר תלמי: שקר כתוב בתורה! שהרי קהת היה מיורדי מצרים, ועמרם היה בנו, ומשה בן בנו. וכשאתה מונה שנותיהם, אין בין כולם ארבע מאות שנה. ועוד, שהרי חלק משנות הבנים נבלעים בשנות האבות, ואם כן, היאך כתבה תורה שישבו בני ישראל במצרים ארבע מאות שנה?

ובאמת מנה הכתוב מלידת יצחק [ולא קודם

הרכיבם על החמור, שרמז להם שישלטו ישראל על המצרים שדומים לחמורים כנודע [כדאיתא בכראשית רבה, פרשה צ"ו].

ובפרקי דר"א [ל"א] איתא, שחמור זה הוא החמור שרכב עליו אברהם אבינו לעקידה, והוא החמור שעתידי לרכב עליו מלך המשיח.

309. אמנם באמת "נערי" – היינו הבכורות, שעליהם היתה מוטלת העבודה קודם חטא העגל [רש"י והרמב"ן על התורה]. וכתב שם הרמב"ן, דעל דרך הפשט, היינו באמת בחורי ישראל, שלא טעמו טעם חטא, שלא נגשו אל אשה מעולם. כי הם הנבחרים בעם – והקדושים בהם.

310. כמו "זוטו של ים" [בבא מציעא כ"א ע"ב], שהוא לשון גדולה.

וכתבו התוס', דכתבו לו דווקא "זאטוטי", ולא "אצילי" כבסיפא דקרא, שהוא נמי לשון גדולה, לפי שהם לא רצו לשקר, ולכך כתבו לשון שהוא גם לשון גדולה, כדאמרן, וגם לשון השפלה, כדאיתא במדרש [קהלת רבה י"ב ח'], על הפסוק: "האומר לצולה חרבי" – "זו בכל,

ואם כן, על כרחך דהיה לו סוס או גמל, דהא אין השכינה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר. ואם כן, יאמר תלמי, דהאי דכתיב "וירכיבם על החמור" – זיוף הוא, ח"ו". עיי"ש. ועיי' במהרש"א וברש"ש.

והכי נמי איתא במס' ע"ז [ד' ע"ב] גבי בלעם: "ביעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה, אמרו ליה: מ"ט לא רכבת אסוסיא?" ובפורת יוסף כתב, דהוה קשיא להו לשון "וירכיבם על החמור", דאין ראוי להזכיר רכיבה גבי אשה, כדאיתא בפסחים [ג' ע"א. ואמנם בגמ' שם מתרץ דקאי אבניו, אבל תלמי לא יקבל מהם], ולכן כתבו לו "נושא בני אדם", דמשמע נמי גמל, ועל גבי גמל – אורחה דאשה לרכוב, משום ביעתותא, כדאיתא התם.

וביערות דבש [ח"ב דרוש י"ב] הקשה, וכי מה בוז למשה אם אין לו סוס, וכי ברוב עשרו יתהלל?

ותירץ, דידוע שהסוס רוכב יותר מהר למחוז חפצו מאשר החמור. והואיל ומשה הלך למצרים לבשר ישועת ישראל, היה לו להרכיב את אשתו ובניו על הסוס, ולא ילך במתון כלל, וזהו ח"ו גנאי בחיק משה. אמנם מבואר במדרש, דלכך

העולם בדברים, ולא מנעם מעבודת כוכבים, כדי לטרדם מן העולם].

וכן כתבו לו: "וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם". ובקרא לא כתיב "לעבדם". וכתבו לו כך, שמא יאמר דהכי הוא משמעותיה דקרא: אשר לא צוה ה' שיהיו אותם אלהים אחרים, אם כן, על כרחו נבראו, ואלהות הם!³¹²

י"ג. וכן בפירוט החיות הטמאות, כתבו לו: "את צעירת הרגלים", ולא כתבו לו: "ואת הארנבת" [וכינו את הארנבת צעירת הרגלים, מפני שידיה קצרות וקטנות מרגליה³¹³], מפני שאשתו של תלמי — ארנבת היה שמה, שלא יאמר תלמי: שחקו בי היהודים, והטילו שם אשתי בתורה בין בעלי החיים הטמאים!³¹⁴

שנינו במשנתנו: רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף בספרים לא התירו שיכתבו — אלא יונית.

וכן בהמשך הפרשה, כתיב: "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו", וכתבו לו הם: "ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו", דכיון שבתחילת הפרשה כתבו לשון "זאטוטי", סיימו נמי בהאי לישנא [אף על גב ד"אצילי" נמי לשון חשיבות הוא, ולא הוצרכו לשנות משום כך].

ט-ב י"א. כתבו לו גבי מחלוקת קורח: "ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' וגו' לא חמד אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם". ולא כתבו: "לא חמור אחד מהם נשאתי". שלא יאמר: אמנם חמור לא לקח מהם משה, אבל דבר אחר — לקח³¹¹.

י"ב. כתבו לו: "ופן תשא עינך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגו' והשתחווית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים". דבקרא לא כתיב "להאיר". וכתבו לו כך, שמא יאמר תלמי: אם כן, שחלק ה' את השמש והירח לכל העמים לעבדם, מותר לבן נח לעבוד עבודה זרה! [ומדרשו של הכתוב: החליקן לאומות

השינויים במתן תורה. ולכן נמנו במסכת סופרים י"ג שינויים.

313. כך כתב רש"י. והק' בבן יהוידע, א"כ הוה להו למכתב צעירת הידים? עיי"ש ובבניהו.

314. כתב המהרש"א, דבמדרשות איתא דד' הטמאים — כנגד ד' מלכיות. וארנבת — כנגד מלכות יון. ועיי' בויקרא רבה [פרשה י"ג], דאיתא התם, דאמו של תלמי — ארנבת שמה. ועיי' בעץ יוסף, שהביא ששני תלמי היו, ואשת תלמי הראשון — היה שמה ארנבת, ותלמי השני היה בנס, והוא זה שציוה להעתיק התורה.

שהוא זוטו של עולם". דהיינו, שהיא שפלה מכל הארצות. וכ"כ בתוס' הרא"ש, עיי"ש.

311. ובשפתי חכמים כתב, דעל כרחן כתבו לו כך. דהכי איתא ברש"י אקרא ד"לא חמור אחד מהם נשאתי": "אפילו כשהלכתי ממדין למצרים, והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו חמור משלהם, לא נטלתי אלא משלי". וכיון שהם שינו, וכתבו: "וירכיבם על נושא בני האדם", ולא כתבו "על החמור", להכי הוצרכו לכתוב כאן "חמד", במקום "חמור".

312. שני שינויים אלו חשיבי כחד, וכן שני